

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

29E JAARGANG

WOENSDAG 12 JULI 1944

No. 1464

COMMISSIE VAN REDACTIE:

J. F. ten Doesschate; P. Lieftinck (tijdel. afwezig);
J. Tinbergen; H. M. H. A. van der Valk; F. de Vries;
M. F. J. Cool (Redacteur-Secretaris).

H. W. Lambers — Adjunct-Secretaris.

Abonnementsprijs van het blad, waarin tijdelijk is opgenomen het Economisch-Statistisch Maandbericht, franco p. p. in Nederland f 20,85* per jaar („Prijsvaststelling No. 052. IM 312”). Buitenland en koloniën f 23,— per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het blad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.

Administratie: Nieuwe Binnenweg 175a, Rotterdam (C.).
Telefoon 38340. Giro 8408.

Aangeteekende stukken aan het Bijkantoor Museum-
park, Rotterdam (C.).

Advertenties voorpagina f 0,28 per mm. Andere pagina's
f 0,22 per mm. Plaatsing bij abonnement volgens tarief.

INHOUD:

	Blz.
Structuur van den detailhandel in Nederland in 1943 door Z. M. A. Gulden	364
De vlasindustrie der Zuid-Hollandsche eilanden door A. A. C. Reedijk	366
Aanteekeningen	
De geldmarkt	368
Boekbesprekingen	
A. P. Potjer en Drs. L. S. Schuyleman: Vestigings- wet en Vestigingsverbod. Een wegwijzer voor mid- denstand en opleiding, bespr. door F. W. Botzen 370	
Statistieken	
Stand van 's Rijks kas — Bankstaten	371

• GELD- EN KAPITAALMARKT.

De situatie op de geldmarkt is reeds wat meer uitgebalanceerd. De markttarieven weerspiegelen een toestand van volledige absorptie van het geldaanbod ter markt. De tarieven liggen voor de meeste termijnen op de agentsprijzen, voor de middentermijnen van 8 tot 10 maanden een fractie daarboven en voor jaarspapier een fractie eronder. Er zijn deze week flinke omzetten gehaald, zoodat ook in dat opzicht gesproken kan worden van een meer evenwichtige marktpositie. Men verwacht — bij handhaving van de huidige afgiftepolitiek van de Schatkist — geen groote wijzigingen meer in de discontotarieven, zoodat er noch voor vragers noch voor aanbieders van papier nog reden is voor terughoudendheid om het verdere marktverloop aan te zien, een situatie, zoodat die kenmerkend was voor de laatste weken.

Sedert de saldi van anderen hun hoogtepunt bereikten op f 787 miljoen, is tot en met den jongsten weekstaat van De Nederlandsche Bank een daling geregistreerd met f 450 miljoen. Het cijfer van de buitenlandsche wisselportefeuille is in hetzelfde tijdvak gedaald met f 270 miljoen.

De obligatiemarkt heeft over het algemeen een vaste tendens getoond met voortdurend inkrimpende omzetten. Vooral de beide meest geliefde vooroorlogse leeningen, de 1938 en 1937, werden gevraagd. Ook de 3½ % leeningen echter waren naar verhouding vast gestemd, zoodat het koerspeil weer boven de 100³/₈ % kon montereen, een peil, waarop over het algemeen aanbod van speciale zijde loskomt. Opvallend is de reeds eenige weken achterblijvende koers der beide Indische leeningen. Ook de 3 % „oude schuld” wist van de vaste stemming ter markt niet te profiteren.

De „feature” van de markt was deze week het in beweging komen van de binnenlandsche aandelenmarkt. Meer dan 50 aandelensoorten geraakten deze week van den stopkoers af en verscheidene aandelen leden zeer gevoelige koersverliezen. Het sein voor den ommekeer der stemming op de aandelenmarkt werd eenige weken geleden gegeven door de koersdaling van „Amerikanen”, waarvan aanbod op ruime schaal loskwam, toen het Deviezeninstituut zijn afwijzende houding tegen het verleenen van vergunningen prijs gaf.

Blijkbaar heeft zich in de laatste maanden geleidelijk een wijziging voltrokken in de publieke opinie terzake van de mogelijkheid tot handhaving van de muntwaarde. Immers, zoolvel het koerspeil der Amerikaanse aandelen te Amsterdam, als dat der binnenlandsche aandelen was uitgesproken gebaseerd op de verwachting van een noemenswaarde geldswaardedaling, hetzij internationaal dan wel in het bijzonder een daling van den gulden. Is men terzake van de kansen tot vermindering van prijsstijging niet sceptisch, dan moet daaruit de conclusie worden getrokken, dat een groot deel der beurskoersen te hoog is. Die consequentie heeft men dan ook getrokken, waarbij de markt in Amerikanen als startpunt heeft gefungeerd om ook het peil der inheemsche fondsen in beweging te brengen. Zoodra eenmaal de eerste koersdalingen een feit waren, trad de bekende zelf-induceerende werking van de beurstendens in, waardoor het aanbod hand over hand toenam, terwijl loopende kooporders op groote schaal werden ingetrokken.

STRUCTUUR VAN DEN DETAILHANDEL IN NEDERLAND IN 1943.

Inleiding.

Alvorens de structuur van den detailhandel in 1943 aan een nader onderzoek te onderwerpen, dient er met nadruk op te worden gewezen, dat deze structuur natuurlijk in hooge mate beïnvloed is door de bijzondere tijdsomstandigheden; met het trekken van conclusies met betrekking tot vóór- of naoorlogsche verhoudingen moet daarom een zekere reserve in acht worden genomen.

Toch is het, dank zij het materiaal, waarover het Centraal Distributiekantoor beschikt, mogelijk gebleken een zoo diep inzicht te verkrijgen in de structuur van den detailhandel, dat daaraan wellicht richtlijnen voor andere tijden ontleend kunnen worden.

In het artikel „Statistische mogelijkheden der distributie-administratie”, verschenen in „E.-S.B.” van 10 Februari 1943, schreef ik: „Naast de vergelijking van de omzetten per artikel en de omzetten per detaillist is het mogelijk, een vergelijking te maken tusschen de omzetten der verschillende soorten detaillisten: kleinwinkelbedrijf, winkelmaatschappijen, coöperaties, warenhuizen. Dat zulk een onderzoek voor de ordening van den distributievien middenstand van het grootste belang kan zijn, is duidelijk”.

Deze analyse van de structuur van den detailhandel is een eerste poging tot zulk een onderzoek. Het is niet het doel van dit onderzoek om te komen tot opstelling van een ordeningsschema, wel echter om de bouwstoffen daartoe aan te dragen.

Hoe is het te verklaren, dat een onderzoek naar de bijzondere structuur van den detailhandel in oorlogstijd toch in menig opzicht algemeene conclusies wettigt?

Dit komt, omdat, alhoewel de abnormale omstandigheden storend werkten op den detailhandel in zijn geheel, de verhoudingscijfers tusschen grootwinkelbedrijf, coöperaties en kleinwinkelbedrijf tamelijk onveranderd zijn gebleven, zoodat, gezien in het kader der groote structuurverschuivingen, wellicht zelfs van een zekere fixering der onderlinge verhoudingen kan worden gesproken. Terwijl enerzijds een zekere kooptraditie van het Nederlandsche volk hierbij een rol heeft gespeeld, heeft anderzijds het Centraal Distributiekantoor door het systeem, dat bij het verleenen van toewijzingen aan detaillisten werd gevolgd, een zekere verstarring in de hand gewerkt. In dit verband is het van belang mede te deelen, dat het C.D.K. zeer onlangs, en dan bij wijze van proef, is overgegaan tot een ander stelsel — dat der evenredige bevoorradings —, waardoor de elasticiteit in den detailhandel althans grootendeels wordt hersteld.

Deze structuuranalyse strekt zich in hoofdzaak uit over den detailhandel in kruidenierswaren, terwijl daarnaast ook de detailhandel in tabakswaaren zal worden bezien.

In overleg met de Vakgroep Detailhandel in Kruidenierswaren werd als criterium voor een kruidenierswinkel aanvaard de verkoop van suiker, gort, haver, maïzena, ongeacht de grootte van den omzet dezer artikelen. Detaillisten, die niet ten minste deze vier artikelen verkochten, werden buiten beschouwing gelaten; dit was bijvoorbeeld het geval met de meeste boter- en kaashandelaren.

Tot het grootwinkelbedrijf zijn een dertiental ondernemingen gerekend, die het typische karakter van het grootwinkelbedrijf vertoonen en die zijn aangesloten bij de Vereeniging voor Grootbedrijven in den Detailhandel, onderafdeeling Kruidenierswaren; de vrijwillige filiaalbedrijven en de inkoopvereeningen zijn hiertoe dus niet gerekend, evenmin als die filiaalzaken, die niet het stempel dragen van het grootbedrijf.

Tot de coöperaties zijn gerekend alle coöperaties, aangesloten bij den Centralen Bond van Nederlandsche Ver-

bruikscoöperaties, benevens eenige coöperaties, die niet hierbij zijn aangesloten, en één onderneming, die, zij het niet juridisch, dan toch in wezen een coöperatie is.

Alle niet tot het grootwinkelbedrijf en de coöperaties gerekende detaillisten in kruidenierswaren werden ondergebracht in het kleinwinkelbedrijf.

Winkelfrequentie.

In Juni 1943 telde Nederland 33.958 kruidenierswinkels, als volgt verdeeld over de verschillende bedrijfstvormen:

	abs.	%
Grootwinkelbedrijf	1.367	4,03
Coöperaties	661	1,94
Kleinwinkelbedrijf	31.930	94,03
Detailhandel in kruidenierswaren	33.958	100,00

Volgens de Bedrijfstelling 1930 bedroeg het aantal kruidenierswinkels 37.979, dus 4.000 meer dan in 1943.

Naast het feit, dat de Bedrijfstelling 1930 een iets ruimere interpretatie gaf van het begrip kruidenierswinkel dan het C.D.K., is dit verschil in hoofdzaak van structureel aard. Ook andere factoren, meerendeels het gevolg van de oorlogsomstandigheden, zijn hierop echter van invloed geweest: distributiemoelijkheden, tekort aan arbeidskrachten en sluiting van bedrijven.

De Bedrijfstelling 1930 maakte een indeeling naar het aantal winkels per onderneming en niet naar den bedrijfstvorm. Indien uit deze telling wordt samengenomen het aantal winkels, behoorende tot ondernemingen met 6 winkels en minder, dan is dit aantal vergelijkbaar met het kleinwinkelbedrijf uit dit onderzoek, vermeerderd met de coöperaties, die in den regel minder dan 7 winkels exploiteeren.

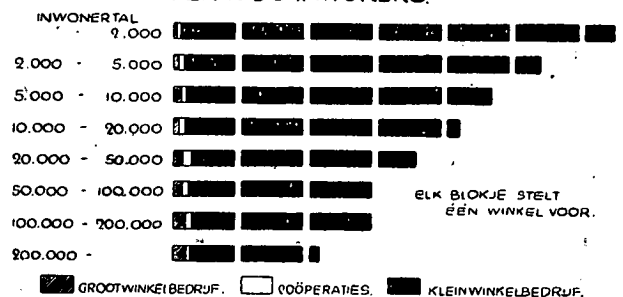
Het blijkt dan, dat in 1930 van de 37.979 kruidenierswinkels 36.687 of 96,6 % tot het kleinwinkelbedrijf behooren, terwijl dit in 1943 met 32.591 of 96,0 % van de 33.958 kruidenierswinkels het geval was; de coöperaties zijn hierbij opgenomen in het cijfer van het kleinwinkelbedrijf.

Deze daling is ten deele het gevolg van de oorlogsomstandigheden, die het zwaarst drukten op het kleinwinkelbedrijf, terwijl daarnaast structuurverschuivingen ten gunste van het grootwinkelbedrijf zich deden gevoelen.

Teneinde dieper inzicht te verkrijgen in tal van verschijnselen, werden de distributiekringen samengevoegd tot gemeentegroepen volgens het inwonertal van de tot die kringen behoorende gemeenten.

De berekening van de *winkeldichtheid* — het aantal kruidenierswinkels per 1.000 inwoners —, uitgevoerd voor de afzonderlijke gemeentegroepen en gesplitst naar den bedrijfstvorm, toont aan, dat het kleinwinkelbedrijf met het grooter worden der gemeenten afneemt in winkeldichtheid, terwijl dit verschijnsel wordt weerspiegeld in de cijfers van den geheelen detailhandel in kruidenierswaren, waarvan het kleinwinkelbedrijf immers ruim 94 % uitmaakt.

AANTAL KRUIDENIERSWINKELS PER 1000 INWONERS.

De winkeldichtheid van het grootwinkelbedrijf vertoont een tegengestelde tendenz en neemt toe met het grooter

worden der gemeenten, terwijl de winkeldichtheid van de coöperaties een vrij onregelmatig beeld vertoont met een duidelijken top in de gemeenten van 20.000—50.000 inwoners.

De winkeldichtheid der verschillende bedrijfstvormen, uitgedrukt in procenten van de winkeldichtheid van den geheelen detailhandel in kruidenierswaren, volgt hieronder:

	Winkeldichtheid	
	abs.	%
Grootwinkelbedrijf	0,15	4,03
Coöperaties	0,07	1,94
Kleinwinkelbedrijf	3,55	94,03
Detailhandel in kruidenierswaren		
	3,77	100,00

De aan elkaar tegengestelde tendenz van het groot- en kleinwinkelbedrijf moet in de procentueele winkeldichtheid nog duidelijker tot uiting komen dan in de absolute winkeldichtheid. Het blijkt dan ook, dat de procentueele winkeldichtheid van het kleinwinkelbedrijf regelmatig daalt van 98,3 tot 87,8, terwijl die van het grootwinkelbedrijf even regelmatig stijgt van 0,7 tot 9,7.

De absolute en procentueele winkeldichtheid der verschillende bedrijfstvormen, verdeeld naar gemeentegroepen, volgt hieronder:

Inwonertal	Winkeldichtheid							
	gr. w.		coöp.		kl. w.		detailh. kr.w.	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
minder dan 2.000	0,04	0,7	0,06	1,0	6,25	98,3	6,35	100,0
2.000—5.000	0,07	1,4	0,08	1,6	5,17	97,0	5,32	100,0
5.000—10.000	0,12	2,6	0,16	1,3	4,48	96,1	4,66	100,0
10.000—20.000	0,12	3,2	0,07	1,7	3,93	95,1	4,13	100,0
20.000—50.000	0,17	4,9	0,11	3,0	3,24	92,1	3,52	100,0
50.000—100.000	0,17	5,5	0,09	3,1	2,75	91,4	3,01	100,0
100.000—200.000	0,21	7,5	0,06	2,2	2,58	90,3	2,85	100,0
200.000 en meer	0,22	9,7	0,06	2,5	1,99	87,8	2,27	100,0
Nederland	0,15	4,0	0,07	1,8	3,55	94,2	3,77	100,0

Uit de cijfers omtrent de winkeldichtheid in de stad en op het platteland mag niet direct de conclusie worden getrokken, dat de verhoudingen hier nu zooveel ongunstiger zijn dan ginds; dit zou pas het geval zijn, indien de kruidenierswinkels op het platteland evenals in de stad zuivere kruidenierswinkels waren, waarin uitsluitend kruidenierswaren werden omgezet.

Daar echter de meeste kruideniers op het platteland een gemengd bedrijf bezitten, liggen de verhoudingen voor den geheelen winkelstand hier in werkelijkheid veel gunstiger dan de hierboven vermelde cijfers van de winkeldichtheid in de kruideniersbranche zouden doen vermoeden.

Als voorbeeld diene hier de detailhandel in tabakswaren.

Hiertoe werden de tabaksdetailisten, die medio 1943 ingeschreven stonden bij het C.D.K., verdeeld in vijf groepen, te weten: zuivere tabaksdetailisten (I), tabaks-winkels annex kapperszaak (II), annex kruideniersbedrijf (III), annex een ander bedrijf (IV) en tabaksdetailisten, die dit bedrijf in een café of cantine uitoefenden (V); bij deze verdeling is dus uitsluitend gelet op het nevenbedrijf en niet op het nevenberoep. De verdeling van de tabaksdetailisten over deze groepen was als volgt:

Tabaksdetailisten in Nederland

	abs.	%
I	9.889	24,0
II	2.835	6,9
III	22.196	53,8
IV	3.551	8,6
V	2.761	6,7
Totaal	41.232	100,0

Uit deze cijfers blijkt, dat van alle tabaksdetailisten in ons land meer dan de helft tevens kruidenier is. Zoals uit onderstaande cijfers zal blijken, is dit verschijnsel echter geenszins gelijkmatig over het land verdeeld. Terwijl op het platteland slechts 8,0 % der tabaksdetail-

listen een zuiver bedrijf heeft, waar tegenover staat dat 71,6 % tevens kruidenier is, bedragen deze percentages in de drie grootste steden van ons land resp. 73,5 en 13,7.

Hier volgen thans de groepen I en III in procenten van het totaal aantal tabaksdetailisten, benevens de winkeldichtheid van deze groepen, berekend voor de gemeentegroepen.

Inwonertal	I winkel-dichtheid		III winkel-dichtheid	
	aantal in %	winkel-dichtheid	aantal in %	winkel-dichtheid
minder dan 2.000	8,0	5,6	71,6	5,18
2.000—5.000	10,3	7,1	65,7	4,59
5.000—10.000	13,1	7,9	62,9	3,79
10.000—20.000	14,8	7,9	60,9	3,26
20.000—50.000	32,2	13,9	45,5	1,97
50.000—100.000	37,8	13,8	44,2	1,61
100.000—200.000	37,1	13,4	36,3	1,31
200.000 en meer	73,5	15,1	13,7	0,28
Nederland	24,0	11,0	53,8	2,47

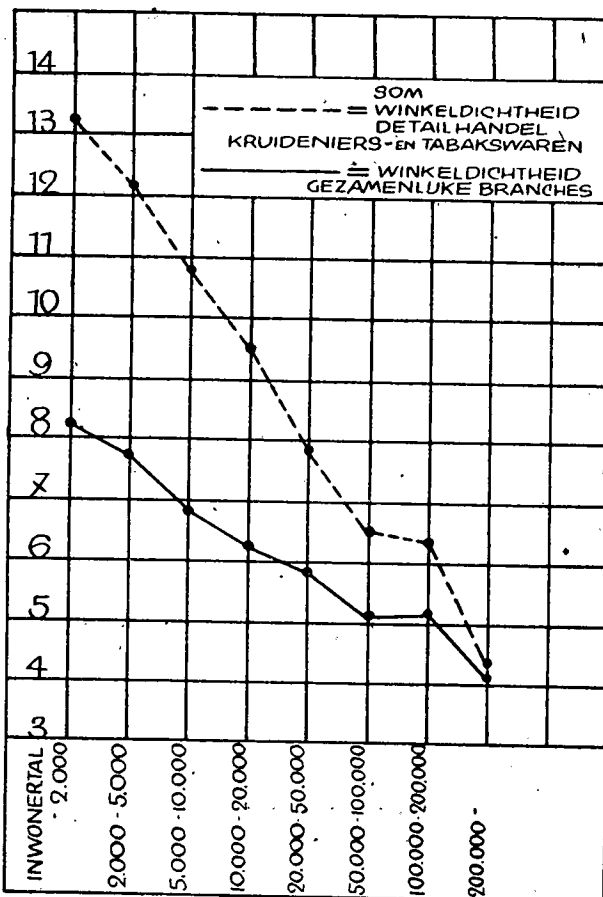
In hoeverre hebben de gemengde bedrijven invloed op de winkeldichtheid van den winkelstand in zijn geheel?

Indien de winkeldichtheid van den detailhandel in kruidenierswaren en in tabaksartikelen afzonderlijk wordt berekend, dan worden die detailisten, die een gemengd bedrijf bezitten en zoowel kruidenier als tabakshandelaar zijn, dubbel gerekend, waardoor de verhoudingen op het platteland worden deflatteerd.

Teneinde een overzicht te verkrijgen van de winkeldichtheid op het platteland van die branches, die veelvuldig gecombineerd voorkomen — kruidenierswaren, tabak, drogerijen, boter en kaas e.a. —, moet dus voor de gemengde bedrijven een correctie worden toegepast.

Indien deze correctie wordt aangebracht bij de kruideniers- en tabaksbranche, dan blijkt de winkeldichtheid op het platteland niet te zijn $6,35 + 6,92 = 13,27$ (de som van de winkeldichtheid der branches afzonderlijk), maar $8,09$, terwijl die in de groote steden in plaats van $2,27 + 2,05 = 4,32$, dan $4,04$ wordt.

Terwijl de winkeldichtheid op het platteland voor de

branches afzonderlijk resp. 2,8 en 3,4 × de winkeldichtheid in de groote steden bedraagt, blijkt deze factor voor de gezamenlijke branches 2 te zijn geworden. Op blz. 365 staat een grafiek van de winkeldichtheid, op twee wijzen berekend; de onderste lijn geeft de gecorrigeerde winkeldichtheid aan, de stippellijn de som van de winkeldichtheid van den detailhandel in kruidenierswaren en in tabak afzonderlijk.

Hieruit volgt, dat bij het opstellen van een ordenings-schema nooit uitsluitend de winkeldichtheid van de afzonderlijke branches tot grondslag mag worden genomen, maar dat daaruit steeds de gezamenlijke winkeldichtheid moet worden berekend van die branches, die veelvuldig gecombineerd voorkomen; een nauwkeurige kennis van soort en frequentie van deze combinaties — een branche-onderzoek dus — is daarvoor ten zeerste gewenscht.

Bovenstaande conclusies beteekenen, dat ordening op een te beperkt gebied ook hierom reeds in het algemeen ongewenscht is.

Indien de reciprocal van de winkeldichtheid wordt berekend, spreekt men van het *consumentengemiddelde*; het consumentengemiddelde geeft dan aan het aantal inwoners per winkel.

Hieronder volgt het consumentengemiddelde van den detailhandel in kruidenierswaren voor de gemeentegroepen.

Inwonertal	Cons.gem.
minder dan 2.000	157
2.000— 5.000	188
5.000— 10.000	214
10.000— 20.000	247
20.000— 50.000	284
50.000—100.000	333
100.000—200.000	351
200.000 en meer	442
Nederland	265

In „Winkelier en Verbruiker” (uitgegeven door de Nederlandsche Stichting voor Statistiek in 1942) geeft Dr. J. B. D. Derksen het consumentengemiddelde van kruidenierswinkels voor groepen van gemeenten in 1930.

Ter vergelijking volgen hier de cijfers voor 1930 en voor 1943.

Inwonertal	Consumentengemiddelde		
	1930	1943	verschil in %
minder dan 5.000	137	180	+ 31,4
5.000— 10.000	164	214	+ 30,5
10.000—100.000	221	281	+ 27,1
100.000 en meer	412	413	+ 0,2
Nederland	209	265	+ 26,8

De stijging van het consumentengemiddelde over vrijwel de geheele linie wijst op een toenemende saneering van den detailhandel: minder winkels met meer klanten.

Het is begrijpelijk, dat de stijging van het consumentengemiddelde toeneemt, naarmate de gemeenten geringer inwonertal bezitten; in de groote gemeenten, waar reeds vóór 1930 een zekere natuurlijke ordening bestond — gewezen kan worden op de selecteerende werking der vrije concurrentie en op den invloed van grootwinkelbedrijf en coöperaties —, is de mogelijkheid tot verdere saneering niet groot meer. Daarentegen hebben de betere verkeersmiddelen — autobus, bestelauto's —, die het platteland uit zijn isolement verlost, daar zeer stimulerend gewerkt op de saneering van den winkelstand.

Hoe interessant de winkelfrequentie op zichzelf ook moge zijn, een juist inzicht in de structuur van den detailhandel kan pas worden verkregen, indien tevens de omzet wordt gezien. Daarover in een volgend artikel.

Z. M. A. GULDEN.

DE VLASINDUSTRIE DER ZUID-HOLLANDSCHE EILANDEN.

Inleiding.

Het *Linum usitatissimum* L. of vlas wordt in Nederland verbouwd, zoowel om de vezel als om het zaad. In de aride en semi-aride gebieden, dus in de streken met een droog en warm klimaat, is de stengel van het vlas kort en sterk verhout, de zaadknop is daarentegen groot, zoodat het vlas voornamelijk om het oliehoudende zaad wordt geteeld, zooals bijv. in Argentinië het zgn. la Plata zaad. In de koelere en vochtige streken, zooals West-Europa, vindt de verbouw hoofdzakelijk plaats voor het verkrijgen van de vezel. Ook het zaad wordt echter een nuttig voortbrengsel geacht. Nadat uit het zaad de olie is geslagen, wordt het restant verwerkt tot lijnkoeken, welke als veevoeder worden gebruikt.

De vlasteelt en vlasindustrie komen oorspronkelijk niet gescheiden, doch gezamenlijk als nevenbedrijf van andere landbouwwerkzaamheden voor. Het afzonderlijk voorkomen van teelt en bewerking vinden we na de industrialisatie omstreeks 1790. Frost¹⁾ vermeldt hieromtrent: „die Trennung von Flachsbad und Flachsindustrie datiert im groszen Ganzen erst aus dem letzten Viertel des vergangenen Jahrhunderts; sie vollzog sich fast ebenso rasch wie am Anfang des Jahrhunderts die Trennung zwischen Flachsproduktion und Textilindustrie”.

De vlasindustrie is de nijverheid, welke zich bezighoudt met de bewerkingen van het vlas, nadat het door den teler is afgeleverd en voordat het aan de spinnerij ter verdere bewerking wordt doorgegeven. De vraag heeft zich voorgedaan, of de werkzaamheden van de repelarij, nl. het scheiden van vlasstengel en zaadbol, tot de industrie moeten worden gerekend. In Groningen en Friesland geschiedt het repelen over het algemeen door den teler van het vlas. Het is daar een werkzaamheid, waarmede de arbeiders in de wintermaanden aan het werk worden gehouden. Op de Zuid-Hollandsche eilanden echter wordt het vlas door den vlasser ongerepeld opgekocht en in zijn bedrijf bewerkt. Bij het beschouwen van de vlasindustrie der Zuid-Hollandsche eilanden dient derhalve ook aan het repelen aandacht te worden besteed.

De vestigingsplaatsfactoren voor deze industrie zijn hoofdzakelijk de nabijheid van grondstoffen en van geschikt rootwater en de aanwezigheid van een voldoende aantal voor die industrie bruikbare arbeidskrachten. Op de Zuid-Hollandsche eilanden werd reeds lang een belangrijke vlasteelt aangetroffen. Voor het roten waren slooten en binnenwater aanwezig, terwijl in de wintermaanden, als de andere landbouwwerkzaamheden minder tijd vereischten, in ruime mate arbeidskrachten aanwezig waren, die na eenige scholing in de vlasindustrie te werk konden worden gesteld. Tevens legden vele boerenzoons, welke geen landbouwbedrijf erfd en in pacht konden krijgen, zich op de vlasteelt en -bewerking toe; terwijl ook vele ondernemende arbeiders in het vlas een zelfstandig bestaan trachtten te veroveren²⁾. Voorts werd de industrie op deze eilanden begunstigd door de gemakkelijke verbinding, zoowel te land als te water, met de havens Rotterdam en aanvankelijk ook Dordrecht, waardoor export der artikelen, o.a. naar Engeland, zonder al te hooge transportkosten kon plaatsvinden.

De vlasindustrie der Zuid-Hollandsche eilanden is thans belangrijker dan de vlasteelt — welke in 1938 10,5 % van de met vlas bebouwde oppervlakte in Nederland innam —; zij bewerkte in 1937—1938 30,5 % van de totale hoeveelheid gerepeld vlas in kg in het geheele land³⁾.

¹⁾ Dr. J. Frost, „Flachsbad und Flachsindustrie”, 1909.

²⁾ „Verlagen en mededeelingen van de Directie van den Landbouw”, „Beschrijving der vlascultuur en vlasindustrie in Nederland”, 1913, pag. 96.

³⁾ Ir. L. J. A. de Jonge, „Vlasteelt en vlasbewerking in Nederland”, 1941, pag. 38 en 76.

Geschiedenis.

Volgens de Jonge⁴⁾ zijn het waarschijnlijk de Saksische stammen geweest, die deze nijverheid in ons land hebben gebracht. Oorspronkelijk bloeiden de vlasteelt en de vlasbewerking vooral op de zandgronden in het Oosten des lands. In het laatst van de 18e eeuw had evenwel een verschuiving van de vlasteelt naar de betere gronden in het Westen des lands en in het Noorden des lands plaats. Het vlas, dat de lichte gronden voortbrachten, was slecht, kort en schraal, terwijl op de betere gronden de oogst groter en de kwaliteit beter was.

Everwijn zegt hieromtrent, dat slechts in die streken, welke door haar natuurlijke gesteldheid en haar economische toestanden nog de gunstigste voorwaarden boden voor de cultuur van veredelde vlassoorten van superieure kwaliteit, de vlasteelt en -bewerking bleef gehandhaafd⁵⁾. Dit was o.a. het geval op de Zuid-Hollandsche eilanden. In de streken, waar de omstandigheden minder gunstig waren, was noch de teelt, noch de bewerking loonend.

In „Beschrijving der vlasscultuur en vlasnijverheid in Nederland”⁶⁾ wordt medegedeeld, dat de vlasindustrie in het gedeelte van Zuid-Holland ten Zuiden van Rotterdam reeds van ouden datum is en in tegenstelling met andere streken van ons land reeds vroeg minder het karakter van huisnijverheid had, doordat al vanouds het vlas voor den handel werd bewerkt. In het laatst der 18e eeuw had zich in de streek tusschen Rotterdam en Dordrecht een aanzienlijk centrum van vlasindustrie gevormd. De bloeitijd dezer industrie valt in de periode 1860—1870. Invloeden van de cultuur en de bewerking van het vlas in het Oosten des lands op de ontwikkeling van de vlasindustrie der Zuid-Hollandsche eilanden vallen niet waar te nemen.

Na 1870 komt evenwel de groote concurrentie van de Amerikaansche katoen, waardoor het linnen, hoewel in kwaliteit de meerdere, voor vele doeleinden wordt verdrongen door de goedkoopere katoen. Vele vlassersbedrijven, ook op de Zuid-Hollandsche eilanden, zijn in dien tijd verdwenen.

Sedert 1900 valt eenige verbetering waar te nemen, terwijl na den wereldoorlog door de hooge prijzen der producten goede jaren door deze industrie werden gemaakt. Omstreeks 1930 evenwel vond een sterke verlaging der prijzen plaats, waardoor in 1932 steun noodzakelijk werd. In 1935/36 werden de genoemde steunmaatregelen in verband met de betere omstandigheden ingetrokken.

In de jaren na 1940 is ook bij de vlasindustrie op de Zuid-Hollandsche eilanden de gunstige invloed van de vermindering van de concurrentie van de katoen merkbaar en kan van een — naar de tijdsomstandigheden — goeden bedrijfstoestand worden gesproken.

Omvang.

De vlasindustrie vormt een belangrijke schakel in het ontwikkelingsproces van vlas tot linnen. Alvorens het geogste vlas door de spinnerij tot garens kan worden verwerkt, heeft het verschillende bewerkingen te ondergaan. Allereerst wordt het vlas gerepeld, d.w.z. de vlassstengels worden van den zaadbol gescheiden. Deze bewerking geschiedt, zooals reeds in de inleiding werd opgemerkt, op de Zuid-Hollandsche eilanden door den vlasbewerker. Uit de gegevens, welke mij hieromtrent door eenige vlassers werden verstrekt, blijkt, dat in 1938 gemiddeld 85 % van het bewerkte vlas ongerepeld werd opgekocht; in 1939 was dit percentage gemiddeld ruim 80. Thans moet de verhouding gerepeld en ongerepeld ingekocht vlas ongeveer op gelijke deelen worden geschat.

⁴⁾ Ir. L. J. A. de Jonge, „Vlasteelt en vlasbewerking in Nederland”, 1941, pag. 14.

⁵⁾ Mr. J. C. A. Everwijn, „Beschrijving van handel en nijverheid in Nederland”, 1912, deel I.

⁶⁾ „Verslagen en mededeelingen van de Directie van den Landbouw”, 1913.

Hieruit mag evenwel niet worden afgeleid, dat door de industrie der Zuid-Hollandsche eilanden minder wordt gerepeld dan in de vóóroorlogsche jaren. De oorzaak van deze gewijzigde verhouding is te zoeken in den aankoop van vlas uit het Noorden des lands, waar men gewoon is het vlas gerepeld af te leveren. De industrie der Zuid-Hollandsche eilanden heeft er steeds den voorkeur aan gegeven om het vlas ongerepeld op te koopen, ten einde er van verzekerd te zijn, dat het repelen op deskundige wijze geschiedt. Voor de verdere bewerking van het vlas is het namelijk van groot belang, dat het repelen met de noodige zorg en kunde wordt verricht. Voorheen werd het vlas uit Groningen geëxporteerd naar België. Thans blijft dit product in eigen land, tengevolge waarvan o.a. de capaciteit der Zuid-Hollandsche vlasindustrie kon worden uitgebreid.

De Zuid-Hollandsche vlasindustrie betreft de grondstof hoofdzakelijk uit Zeeland, Groningen en Noord-Holland. De bewerkingen, welke de vlassstengel na het repelen heeft te ondergaan, zijn achtereenvolgens het roten, drogen, braken en zwingelen, terwijl tenslotte nog een eindbewerking, nl. het opmaken aan het vlasslint wordt verricht. Het roten kan op verschillende wijzen geschieden, nl. dauwrotten, roten in koud water, in warm water of met behulp van chemische stoffen. Het dauwrotten geschiedt in voor- of najaar op het veld. Deze methode wordt op de Zuid-Hollandsche eilanden thans nog slechts weinig toegepast en wordt alleen voor de mindere stroovlaskwaliteit gebezigd. In Zeeland daarentegen wordt van deze methode nog veelvuldig gebruik gemaakt. De roting in koud water vindt plaats in stroomend of in stilstaand water. Op de Zuid-Hollandsche eilanden vond het roten tot voor kort — voorzoover niet van de warmwaterroterij gebruik werd gemaakt — plaats in stilstaand water, in de Waal bij Rijsoord, H.-I.-Ambacht en Heerjansdam en in de Maas bij Maasdam en Puttershoek. Thans geschiedt dit nog op kleine schaal in de Maas bij Maasdam. Vóór de droogmaking van de Devel tusschen Zwijndrecht en Heerjansdam vond ook daar het roten in binnenwater plaats. Het roten in sloten, het zgn. blauwrotten, komt thans nog slechts weinig voor. Het roten in stroomend water komt op de Zuid-Hollandsche eilanden niet voor.

De warmwaterroterijen nemen bij de Zuid-Hollandsche vlasbewerkingsbedrijven een belangrijke plaats in. Bij 18 van de 58 vlasbewerkingsbedrijven werd in 1939 een warmwaterroterij aangetroffen, terwijl de bedrijven zonder roterij veelal bij de warmwaterroterijen in loon laten roten.

Een warmwaterroterij bestaat uit betonnen rootbakken, waarin water van ca. 35° C wordt gebracht. In onderstaanden staat is een overzicht vermeld van de aantallen warmwaterroterijen per vestigingsplaats met het aantal bakken en de capaciteit per roterij.

Warmwaterroterijen op de Zuid-Hollandsche eilanden in 1939¹⁾.

Vestigingsplaats	Aantal warmwater-roterijen ²⁾	Aantal bedrijven met			Aantal bedrijven met capaciteit per rootseizoen van		
		minder dan 5 bakken	5—8 bakken	meer dan 8 bakken	minder dan 600.000 kg	600.000—800.000 kg	meer dan 800.000 kg
Barendrecht . . .	1	1	—	—	—	1	—
's-Gravendeel . . .	10	5	4	1	2	3	5
H.-I.-Ambacht . . .	1	1	—	—	—	1	—
Maasdam . . .	1	—	1	—	—	—	1
Mookhoek . . .	1	1	—	—	—	1	—
Rhoon . . .	1	—	1	—	—	—	1
Rijsoord . . .	2	1	—	1	1	—	1
Zuidland . . .	1	—	1	—	—	—	1
Totaal	18	9	7	2	3	6	9

¹⁾ Bron: Centraal Instituut voor landbouwkundig onderzoek, Wageningen.

²⁾ In één m³ van den rootbak wordt 80 kg gerepeld vlas geroot. In één rootseizoen vinden gemiddeld 40 rottingen plaats.

Uit bovenstaanden staat blijkt, dat het aantal warm-

waterroterijen het grootst is te 's-Gravendeel en dat zoowel het aantal bakken als de capaciteit daar ook het grootst is. Het kleinste aantal bakken is 2, welk aantal bij één roterij wordt aangetroffen, het hoogste aantal 10 treft men bij 2 bedrijven aan. De capaciteit varieert van 320.000 kg tot 1.800.000 kg per rootseizoen per jaar; deze hoogste capaciteit werd door één bedrijf in 1939 bereikt.

Het totale aantal warmwaterroterijen in Nederland bedroeg in 1939: 36. In 1942 telde Nederland 44 warmwaterroterijen, waarvan 23 in Zuid-Holland⁷⁾. Nadien is dit aantal nog uitgebreid.

Tenslotte kan nog worden aangewend de methode van het chemisch roten. Dit kan geschieden door het stroovlas al of niet onder druk te koken en tevens chemicaliën toe te voegen, zooals: zouten, basen, zuren, boraten, fosphaten en silicaten⁸⁾. Reeds een ontelbaar aantal werkwijzen werd van deze methode toegepast, doch over de resultaten loopen de meeningen sterk uiteen. In de meeste gevallen bleken de chemicaliën te sterk op de vlasvezel te hebben ingewerkt, zoodat deze zwak en weinig elastisch werd. Bij de industrieën der Zuid-Hollandsche eilanden werd deze methode tot nu toe vrijwel niet toegepast.

De maximum hoeveelheid gerespeld stroovlas, welke in 1939 per jaar kon worden geroot, moet voor Zuid-Holland op ongeveer 20.000 ton worden geschat, waarvan 90 % werd geroot door de warmwaterroterijen, 2 % door middel van koud water, 4 % met de zgn. blauwrootmethode, terwijl 4 % werd gedauwroot. De totale rootcapaciteit per jaar voor het geheele land kan worden geschat op 80.000 ton in 1939.

Het drogen van het vlas, nadat het is geroot, geschiedt in vrijwel geheel Nederland nog op natuurlijke wijze. In Italië en Duitsland werd het kunstmatig drogen ingevoerd. De coöperatieve vlasfabriek „Dinteloord” heeft proeven met machinaal drogen genomen; bij de vlasfabriek te Etten en Leur wordt thans kunstmatig gedroogd. Op de Zuid-Hollandsche eilanden heeft men zich tot nu toe evenwel niet aan deze methode gewaagd.

Andere belangrijke werkzaamheden, welke aan het vlas moeten worden verricht, zijn het braken en zwingelen, waarbij de vezel van het houtachtige omhulsel wordt ontdaan. Vooral het zwingelen vereischt zeer deskundige arbeiders. Het zwingelen geschiedde oorspronkelijk met de hand. Thans wordt dit handzwingelen op de Zuid-Hollandsche eilanden niet meer aangetroffen, doch geschiedt het in den zwingelmolen of met de zwingelturbine. In 1939 bedroeg de totale zwingelcapaciteit in Zuid-Holland naar schatting 21.000 ton, waarvan 80 % met de turbine en 20 % met den zwingelmolen werd gezwingeld. Het aantal zwingelturbines in 1939 in Zuid-Holland bedroeg 20, terwijl er ongeveer 180 zwingelmolens werden aangetroffen. De verdeling der turbines over de verschillende gemeenten is vrijwel gelijk aan de verdeling, welke voor de warmwaterroterijen is vermeld. In 1941 verwerkten de turbines in Zuid-Holland per jaar en per stuk 576.621 kg, de zwingelmolens 14.582 kg stroovlas⁹⁾. De totale maximum zwingelcapaciteit voor het geheele land moet in 1939 worden geschat op 75.000 ton gerespeld vlas per jaar.

Tenslotte wordt het vlas opgemaakt, waarbij de laatste houtdeeltjes uit het lijf worden verwijderd.

Na het zwingelen van de vlasvezel wordt de daarbij verkregen afval nogmaals gezwingeld, waardoor de zgn. gezwingelde lokken ontstaan, die eveneens voor spindoeleinden worden gebruikt.

De vlasindustriële bedrijven der Zuid-Hollandsche eilanden zijn hoofdzakelijk middelgrote bedrijven. Van de 58 bedrijven, welke er begin 1939 werden aangetroffen, waren er slechts 4, die tot het grootbedrijf konden worden gerekend.

⁷⁾ „Economische Voorlichting”, no. 25, van 17 September 1943.

⁸⁾ M. van Poll, „Linnen, het aloude lijnwaad”, pag. 5/7.

⁹⁾ „De Vlasbode” van 13 Februari 1943.

Besluit.

De vlasindustrie der Zuid-Hollandsche eilanden verkeert nog geheel in de agrarische sfeer. Het industriële karakter is slechts gering ontwikkeld. Toch maken de bedrijven der Zuid-Hollandsche eilanden een goede uitzondering op die in andere deelen van ons land. Wat mechanisatie en het toepassen van moderne wijzen van vlasbewerking betreft, slaat de industrie der Zuid-Hollandsche eilanden geen slecht figuur. Hierbij mag ook niet worden vergeten, dat deze industrie zich bezighoudt met kwaliteits- en niet met massa-productie. In België was de vlasindustrie in vóóroorlogsche jaren op moderner leest geschoeid, speciaal wat betreft de roterijen, dan bij de industrie der Zuid-Hollandsche eilanden het geval was. Sedert 1939 is de industrie der Zuid-Hollandsche eilanden evenwel belangrijk gerationaliseerd en gemechaniseerd. Wat betreft het zwingelen kan zelfs worden gezegd, dat de outillage moderner is dan in België. De Belgische industrie heeft voor haar kwaliteitsproducten zoo lang mogelijk vastgehouden aan de methode der zwingelmolens.

Wil de Zuid-Hollandsche vlasindustrie evenwel haar — dank zij den oorlogstoestand — verbeterde positie handhaven, dan zullen na den oorlog verdere verbeteringen aan deze industrie dienen te worden aangebracht. Er zal moeten worden voortgegaan op den weg der rationalisatie en der mechanisatie. Grootere kapitaalinvestatie zal moeten worden toegepast. Op dit laatste werd trouwens reeds vóór 1910 door één der pioniers van de vlasindustrie, den heer Cornelis van Nes te Rijsoord, gewezen.

Voorts zijn de productiekosten der Zuid-Hollandsche vlasindustrie steeds hooger geweest dan die der Belgische nijverheid. Ook hieraan zal speciale aandacht moeten worden besteed. Indien de vlassers der Zuid-Hollandsche eilanden er in zullen slagen de productie van vlaslint zoo efficiënt te organiseren, dat met de Belgische industrie zal kunnen worden geconcurrereerd, zal het mogelijk zijn, dat zij hun plaats als industrieelen van beteekenis voor ons land zullen kunnen handhaven.

A. A. C. REEDIJK.

AANTEEKENINGEN

DE GELDMARKT.

De situatie op de geldmarkt tot de recente wijziging.

Nadat van Mei 1940 af tot Mei 1943, derhalve gedurende rond drie jaar na het moment, waarop ons land in den oorlog werd betrokken, de geldmarkt vrijwel permanent den steun van de centrale bank had behoeft, werd in die situatie een radicale wijziging gebracht door de intrekking der bankbiljetten van f 1.000 en f 500. Nadat de afrekening van het gros der ingeleverde groote coupures bankpapier een feit was geworden, is er zonder onderbreking een omvangrijk geldmarktexcedent geweest, een surplus van aanbod boven vraag dus, dat duidelijk kon worden afgelezen uit den post „andere saldi” op de weekstaten van De Nederlandsche Bank, een post, die maandenlang om de f 700 miljoen heeft geschommeld. Houdt men er rekening mee, dat circa f 200 miljoen als „ijzeren minimum” voor dezen post geldt — een bedrag, dat als niet effectief ter dispositie van de geldmarkt beschouwd moet worden —, dan kan men concluderen, dat al dien tijd een geldmarkt-excedent aanwezig was van rond een half milliard gulden. Dat aanbodsruis op de geldmarkt is, zooals gezegd, vrijwel geheel in het vorige jaar ontstaan als direct uitvloeisel van de intrekking der groote coupures bankbiljetten. In de eerste helft van het loopende jaar is weliswaar het totale volume van de geldmarkt — vraag en aanbod — belangrijk verder toegenomen als gevolg van de overheidsfinanciering met vlottende schuld (waarvan het cijfer met rond f 1 milliard steeg), doch het geldmarkt-excedent onderging slechts een geringe wijziging, t.w. een stijging met om en nabij f 100 miljoen. Dit surplus

immers kon slechts verandering ondergaan door een divergentie in het stijgingstempo van eenerzijds de buitenlandsche wisselportefeuille en anderzijds de biljetten-circulatie. Beide factoren stegen in het eerste halfjaar uitzonderlijk snel in verhouding tot vorige jaren, maar in bijna gelijkmatig versneld tempo. De buitenlandsche wisselportefeuille vertoont een accres met f 1 milliard, de biljettenomloop met f 900 miljoen, zoodat het geldmarktexcedent slechts met f 100 miljoen toenam.

De aanwezigheid van het genoemde geldmarktoverschot heeft zich uitsluitend kunnen manifesteren op de tweedehandsdiscontomarkt (althans, nadat medio Mei de andere „vrije marktsector”, die voor onderhandsche kasgeldleeningen aan overheidslichamen, betrokken was in de renteordering). De eerstehandsdiscontomarkt was sedert het ontstaan van het geldmarktexcedent volkomen verstand, doordat in het kader van de rentehandhavingspolitiek de afgifteprijzen voor schatkistpapier ongewijzigd waren gehandhaafd, ook nadat de markt zich had „los-gemaakt” van den voorheen permanenten steun van de centrale bank. Het gevolg was een in den loop van het vorige jaar steeds ruimer geworden kloof tusschen „agentsprijzen” en markttarieven voor schatkistpapier, een direct uitvloeisel van de rantsoeneeringspolitiek van het Agentschap van Financiën, waartoe het bestaan van het geldmarktexcedent, gegeven den wensch tot handhaving van den bestaanden rentevoet op de eerstehandsmarkt, moest nopen. Maandenlang noteerde jaarspapier op de open markt circa $\frac{5}{8}$ à $\frac{11}{16}$ %, bij een afgifteprijs van de Schatkist van $\frac{21}{16}$ %. Driemaandspapier (afgifteprijs $1\frac{3}{4}$ %) noteerde in dien tijd $\frac{1}{8}$ à $\frac{3}{16}$ %; zesmaandspapier (afgifteprijs 2 %) noteerde in de markt $\frac{5}{16}$ à $\frac{3}{8}$ %.

Eind April kwam er op de geldmarkt een zekere wijziging in de stemming, die echter nog niet het gevolg was van een verandering in de quantitatieve vraag- en aanbodverhoudingen, doch van het ontstaan van een kloof tusschen effectief en potentieel geldmarktaanbod. Destijds gingen nl. voor het eerst ernstige geruchten de ronde doen omtrent een op handen zijnde wijziging in het toewijzingssysteem van schatkistpapier, hetgeen de aanbieders terughoudend maakte. Eind April „deed” jaarspapier circa $\frac{13}{8}$, zesmaandspapier $\frac{5}{8}$ en driemaandspapier $\frac{3}{8}$ %. Die situatie bleef vrijwel een maand lang ongewijzigd gehandhaafd, waarna een verdere stijging van het rentepeil intrad, toen de op handen zijnde maatregelen in steeds breeder kring tot de reële verwachtingen werden gerekend. Op het moment, dat de wijziging in het afgiftesysteem van schatkistpapier werd aangekondigd, deed jaarspapier $\frac{21}{8}$, zesmaandspapier $1\frac{1}{4}$ en driemaandspapier $\frac{7}{8}$ %.

De „openmarktpolitiek” van de Schatkist.

In het Verordeningenblad van 17 Juni jl. verscheen een aanvulling op de Verordening nr. 178/1940, behelzende het voorschrift, dat de Secretaris-Generaal van het Departement van Financiën gerechtigd is om, indien De Nederlandsche Bank zulks in verband met den toestand van de geldmarkt wenschelijk acht, schatkistpapier af te geven boven en behalve het quantum, dat ter dekking van de schatkistbehoefte noodig is. In feite komt dit neer op een machtiging om door de Schatkist openmarktpolitiek te doen bedrijven, nu De Nederlandsche Bank, die in het geldende en het vorige bank-octrooi die machtiging reeds bezat, niet in staat is dezelfde effectief te maken bij gebrek aan een portefeuille geldmarkt-materiaal.

Onder de huidige omstandigheden kon dit voorschrift geen andere bedoeling hebben dan het geldmarktexcedent geheel of gedeeltelijk te absorberen. Bij een algeheele absorptie, gepaard aan de afgifte van papier aan een onbeperkt marktpersoneel, zou dit in elk geval beteekenen de verdwijning van de negatieve marge tusschen agentstarieven en marktrente en vrij zeker het weer

ontstaan van een positieve marge voor andere termijnen dan jaarspapier, zulks in verband met het herleven van de ruilpolitiek van kortere in langere termijnen door de groote geldmarktinstellingen. Gaat een volledige absorptie van het geldmarktoverschot gepaard met een restrictie van het eerstehandsmarktpersoneel, dan blijft een negatieve afwijking tusschen markt- en agentsprijzen mogelijk. Alles hangt dan af van de verhouding tusschen het geldaanbod ter markt van de zijde van gegadigden voor schatkistpapier, die op de eerstehandsmarkt niet worden bevreemdigd, en de geldvraag van de zijde der ruilpolitiek bedrijvende geldmarktinstellingen. Een negatieve afwijking lijkt in dit geval, gezien de te verwachten vraag- en aanbodverhoudingen, niet waarschijnlijk en het herstel van een positieve marge blijft alleszins binnen het raam van de mogelijkheden: Blijft de afgifte van papier binnen grenzen, die geen volledige absorptie van het geldmarktexcedent waarborgen, dan blijft zoolvel met als zonder restrictie van het marktpersoneel op de eerstehandsmarkt de handhaving van een negatieve marge tusschen agents- en marktprijzen denkbaar, hoewel in het laatste geval natuurlijk de kans grooter is. In beide gevallen echter zal de verhouding van vraag en aanbod op de tweedehandsmarkt bepalend zijn voor het al of niet bestaan van die marge en den omvang daarvan, terwijl ook dan nog het ontstaan van een positieve marge binnen de mogelijkheden ligt.

Tot zoover het mogelijke effect van de nieuwe maatregel in zijn onderscheiden uitvoeringskansen. Hoe is nu de practische tenuitvoerlegging geweest? Reeds zeer kort na de verschijning van de verordeningaanvulling is met de afgifte van papier onder de vigueur daarvan begonnen, aanvankelijk op bescheiden schaal, later op meer omvangrijke. De berichtgeving in de pers terzake is nogal verwarrend geweest, in het bijzonder t. a. v. technische details, die overigens voor het marktverloop van groote beteekenis konden zijn. De volgende punten dienen te worden gememoreerd:

1. De rente is over de geheele linie verlaagd, voor jaarspapier met $\frac{3}{16}$ %, voor alle andere termijnen met $\frac{1}{8}$ %.
2. De afgifte van papier aan andere gegadigden dan geldmarktinstellingen (met inbegrip van gemengde kapitaal- en geldmarktinstellingen) is grootendeels stopgezet. Het is in verband daarmee den bedoelden instellingen verboden papier door te verkoopen aan „outsiders”.
3. Reeds werd onder de vigueur van de nieuwe regeling een omvangrijk bedrag aan papier afgegeven. Het schijnt in het voornemen te liggen vooralsnog de afgifte te beperken tot circa een half milliard gulden.

Met dit laatste bedrag zou, gezien den huidige omvang der saldi van derden, het geldmarktoverschot vrijwel geabsorbeerd zijn. Men moet trouwens aannemen, dat het inderdaad de bedoeling is het „afroemen” van de geldmarkt niet half maar afdoend te doen geschieden, dusdanig, dat inderdaad de markt aansluiting vindt aan het rentepeil, dat de monetaire autoriteiten voor de geldmarkt gewenscht achten. Het jongste jaarverslag van De Nederlandsche Bank vermeldt uitdrukkelijk: „De behoefte aan een doelmatige openmarktpolitiek deed zich hier gevoelen.... Een verordening, die.... uitvoering moet geven, is aanhangig gemaakt, welke de Bank in de gelegenheid zal stellen met haar tot dit doel door het Departement van Financiën beschikbaar gesteld schatkistpapier de geldmarkt af te roemen.”

De directe en indirecte beperking van het marktpersoneel, waaraan de afgifte plaatsvindt (het verbod van doorverkoop door de banken heeft aanvankelijk ten onrechte van een „blokkade” van dit papier doen spreken), is een factor, die voorzoover het effect van den maatregel op de markttarieven betreft, zooals bovengesteld, voor-

namelijk pas dan van beteekenis zou zijn, wanneer het marktexcedent slechts voor een gedeelte zou worden geabsorbeerd; bij volledige absorbeering zal, om de bovengeschetste reden; het marktrentepeil meer afdoende worden opgetrokken, al moet in dat verband natuurlijk worden bedacht, dat, nu de toewijzing aan particulieren wegvalt, de vraag op de tweedehandsmarkt veel groter kan worden dan voorheen, zoodat de opwaartsche druk op de marktrente door de ruilpolitiek uitgeoefend daarvoor kan worden opgevangen.

De ratio van de nieuwe regeling.

Openmarktpolitiek, met het doel om de marktrente op te trekken tot het door de monetaire autoriteiten gewenschte peil, kan onder normale omstandigheden de bedoeling hebben om een rem aan te leggen aan de commercieele creditverleening, hetzij met uitsluitend monetaire bedoeling hetzij met conjunctuurpolitieken opzet. Onder de huidige omstandigheden kan aan deze laatste strekking van het plan nauwelijks worden gedacht.

Een tweede punt, waaraan men in dit verband en speciaal in het licht van de huidige tijdsomstandigheden zou kunnen denken, is: het „binden” van zwevende koopkracht. De mededeeling in het verslag van De Nederlandsche Bank inzake den opzet tot het voeren der openmarktpolitiek volgt direct in aansluiting op een passage inzake de zwevende koopkracht en de gevaren daarvan. Toch is nauwelijks aan te nemen, dat hier inderdaad de ratio van den maatregel zou liggen. In de eerste plaats is absorbeering van zwevende koopkracht in een zoo liquide object als schatkistpapier nauwelijks te vereenzelvigen met het begrip „binding”, maar bovendien zou, indien men aan zulk een zwakken bindingsvorm waarde hechtte, het papier veeleer beschikbaar gesteld moeten worden voor de bezitters dier zwevende koopkracht en niet aan de beheerders daarvan, die de geldmarktinstellingen zijn, welke creditgelden zwevende koopkracht blijven, onafhankelijk van de vraag, of zij daarvoor al dan niet emplooi op de geldmarkt kunnen vinden. En waar de afgifte van papier aan particulieren juist verminderd wordt in plaats van verruimd, zou veeleer een „ontbinding” dan een „binding” van zwevende koopkracht plaatsvinden. Wanneer inderdaad de afgifte van papier aan particulieren wordt verminderd en die lacune niet geheel wordt aangevuld via afzet van papier aan deze categorie via de tweedehandsmarkt, dan moet het gevolg onvermijdelijk zijn toeneming van de onbelegde zwevende koopkracht bij het publiek. Alleen indien men aan de te kweken rente eenig bindingseffect zou toekennen, zou de maatregel ook in de huidige toepassing in dit verband zin kunnen hebben, omdat althans voor de termijndeposito's, de nieuw geschapen toestand voor de houders van zwevende koopkracht zelfs een hooger rendement zal beteekenen dan rechtstreeksche uitzetting op de geldmarkt onder de oude verhoudingen.

Het meest waarschijnlijk lijkt het intusschen, dat men de ratio moet zoeken in het door het geheele stelsel van overheidsmaatregelen op het gebied van prijs- en inkomensbeheersching als een roode draad loopende streven om te groote verschuivingen in de inkomensverdeling te vermijden. De rentebeheersching op de kapitaalmarkt is daarvan een typisch voorbeeld en zoo lijkt ook de beteekenis van de geldrentebeheersching in eerste instantie distributioneële beteekenis te hebben. Aanvankelijk heeft men zich daarbij beperkt tot de eerstehandsmarkt van schatkistpapier, maar naarmate er een wijdere kloof tusschen deze en de tweedehandsmarkt kwam, daalde de waarde van de controle op de eerste, zoodat men de consequentie heeft getrokken om de vraag op de eerstehandsmarkt dermate te vergrooten, dat de kloof tusschen beide markten moest verdwijnen. Dat men van die gelegenheid tevens gebruik heeft gemaakt

om het markt personeel van de eerstehandsmarkt in te perken, doet aan dien opzet niets af. Dit feit leidt of tot een vergrooting van het geldaanbod op de tweedehandsmarkt, hetgeen de aanpassing aan de eerstehandsmarkt dan vertraagd, dan wel tot een — op zichzelf volkomen logische — concentratie van liquide middelen bij het bankwezen.

De aanwending van het provenu der vergrootte afgifte van schatkistpapier.

Doel van de uitgifte onder de vigeur van deze regeling is het afroemen van het geldmarktexcedent. Dit beteekent, dat de middelen niet weer mogen worden uitgegeven, hetgeen immers zou beteekenen, dat zij weer ter geldmarkt verschijnen. Het provenu moet dus worden gesteriliseerd. Dit is mogelijk op verschillende wijzen, waarvan er slechts twee praktische beteekenis hebben, t. w.: a. plaatsing op een speciale rekening bij De Nederlandsche Bank, en b. overneming van actief van De Nederlandsche Bank door de Schatkist, waarvoor natuurlijk in de eerste plaats, in aanmerking komt de buitenlandse wisselportefeuille. Welke van beide alternatieven wordt gekozen, lijkt irrelevant. Hoofdzak is, dat de middelen aan de geldmarkt worden onttrokken; of dat nu gebeurt door interne blokkade dan wel door geldvernietiging, is in dit geval onbelangrijk. Uit hetgeen, tot nu toe uit de weekstaten van De Nederlandsche Bank valt op te maken, is men geneigd te concludeeren, dat reeds overheveling van marktwissels heeft plaatsgevonden. Dit beteekent, dat de Schatkist als compensatie voor den rentelast op het speciaal uitgegeven schatkistpapier de revenuën op Duitsch schatkistpapier ontvangt. Die compensatie is echter ook niet van belang, omdat ook thans de Schatkist die revenuën reeds tenvolte ontvangt, wijl immers de winst van de centrale bank boven 5 % dividend geheel aan het Rijk vervalt.

BOEKBESPREKINGEN

A. P. Potjer en Drs. L. S. Schuyleman: *Vestigingswet en Vestigingsverbod. Een wegwijzer voor middenstand en opleiding.* (Groningen-Batavia; P. Noordhoff N.V.).

In dit geschriftje laten de schrijvers de Vestigingswet Kleinbedrijf 1937, het Besluit Algemeen Vestigingsverbod Kleinbedrijf 1941 en artikel 2 van het Besluit tot wijziging van het Besluit Algemeen Vestigingsverbod Kleinbedrijf 1941 en tot afwijking van de Vestigingswet Kleinbedrijf 1937, d.d. 1 December 1943, de revue passeeren.

In het eerste hoofdstuk (Oorzaken en Gevolgen) sommen zij, na een korte historische schets, de moeilijkheden op, waarmede de middenstand te kampen heeft, nl. enerzijds externe bedreigingen (concurrentie grootbedrijf, nadeelbrengende reclame, gedaalde koopkracht, enz.) en anderzijds gevaren, die in den boezem van den middenstand zelf zijn ontstaan, i.c. de vooral in de depressieperiode na 1931 overmatige vestiging van ondeskundige, niet over voldoende kapitaal beschikkende „winkeliers”, die voornamelijk voortkwamen uit het groote leger der werkloozen.

Tegen deze ontwikkeling trachtte de Vestigingswet Kleinbedrijf 1937 een dam op te werpen, door aan hen, die zich in bepaalde aangewezen bedrijfstakken wenschen te vestigen, bepaalde eischen van handelskennis, vakbekwaamheid en creditwaardigheid te stellen.

In de twee volgende hoofdstukken worden resp. de V.K. en het B.A.V.K. aan een nadere beschouwing onderworpen. Nauwkeurig wordt aangegeven, in welke gevallen tijdens den spertijd uit hoofde van de V.K. en krachtens het B.A.V.K. al dan niet een vergunning noodig is, terwijl t.a.v. de practijk der indiening van de verzoekschriften den middenstanders menigen behartenswaardigen wenk

wordt gegeven. Ook op de drie vestigingseischen ex art. 3 van de V.K. wordt diepgaand nader ingegaan. Van belang is in dit verband het schema op pag. 40-41 voor kostenbegroting en voor het benodigd kapitaal.

Ook wordt een korte beschouwing gewijd aan den achtergrond van het B.A.V.K., alsmede aan de verschillpunten hiervan met de V.K., waarbij duidelijk wordt uiteengezet, dat de V.K. geen oplossing kon bieden voor de typische problemen der schaarschte-economie.

Ongeveer een derde van het boekje wordt in beslag genomen door de bijlagen: teksten der wet en der besluiten, gebruikelijke formulieren, exameneischen en welke diploma's hiervan vrijstelling verleenen, alsmede een opsomming van de organisaties.

Het wil ons voorkomen, dat de schrijvers erin geslaagd zijn de materie op duidelijke en overzichtelijke wijze te behandelen. Het boekje is systematisch van opzet en in eenvoudige taal geschreven. Toch mogen enkele critiekpunten niet onvermeld blijven. Zoo missen wij in de eerste plaats een duidelijke definitie van wat moet worden verstaan onder de begrippen ambacht, kleine nijverheid en detailhandel. Verder blijkt uit den opzet van het geschriftje, dat de schrijvers onder handeldrijvende middenstand uitsluitend de groep der detaillisten verstaan. Deze interpretatie is o.i. te eng. Ook een zeer groot deel van de groothandelaren kan — qua economische beteekenis — tot den middenstand worden gerekend. Het zou derhalve naar onze meening het onderhavige werkje ten goede zijn gekomen, indien het Bedrijfsvergunningenbesluit 1941, in ieder geval die bepalingen hiervan, die op den handel betrekking hebben, een korte bespreking zou hebben gevonden. Immers, een groot deel der aanvragen, die bij de Rijksbureaux voor Handel en Nijverheid worden ingediend, om een bedrijfsvergunning tot vestiging van een groothandelsbedrijf, betreffen de zgn. éénmansbedrijfjes, waarbij de aanvragers in den regel noch over voldoende kapitaal, noch over voldoende vakbekwaamheid beschikken.

Zoo is ons een geval bekend van iemand, die een „groothandelsbedrijf” wilde beginnen met een aanvankskapitaal van... f 150,—. Anders staat het uiteraard met aanvragen tot vestiging van industriële bedrijven. Deze toch komen in den regel boven de typische middenstandsfeer uit.

Het vestigingsverbod voor makelaars ware wellicht eveneens te memoreeren geweest.

Ook een zakenregister zou het nut van het boekje zeker hebben vergroot.

Al met al blijft het echter een handig en handzaam geschrift, dat zijn weg naar den middenstand zeker zal vinden en door deze met vrucht geraadpleegd zal kunnen worden.

Drs. F. W. BOTZEN.

STATISTIEKEN

DUITSCHER RIJKSBANK. (in mill. R.M.)

Data	Goud en deviezen	Renten bank-scheine	Anderen wissels, chèques en schatkistpapier	Beleeningen
30 Juni 1944	77	598	42.150	27
23 „ 1944	77	625	41.272	20
15 „ 1944	77	603	41.500	29
8 „ 1944	77	608	42.292	23
23 Aug. 1939	77	27	8.140	22

Data	Effecten	Anderen Activa	Circulatie	Rekg.-Crt.	Anderen Passiva
30 Juni '44	0,6	1.765	35.920	6.754	897
23 „ '44	0,6	1.526	34.702	6.931	833
15 „ '44	0,6	1.366	35.037	6.682	807
8 „ '44	1	1.201	35.190	7.102	858
23 Aug. '39	982	6.380	8.709	1.195	64

DE NEDERLANDSCHE BANK.

(Voornaamste posten in duizenden guldens)

Data	Munt, muntmateriaal en deviezen ¹⁾	Binnens. wissels, open marktpapier, beleeningen, voorschotten afh. Rijk en diverse rekeningen ¹⁾	Totaal activa	Totaal opeisch. schulden
10 Juli '44	4.786.079	147.726	5.006.844	4.829.087
3 „ '44	4.977.961	147.211	5.198.374	5.020.692
26 Juni '44	5.144.418	154.128	5.370.345	5.174.919
19 „ '44	5.136.350	147.585	5.355.737	5.160.945
12 „ '44	5.092.442	159.674	5.323.810	5.133.486
5 „ '44	5.027.549	162.932	5.262.184	5.193.227
30 Mei '44	5.042.932	147.626	5.262.745	5.028.016
6 Mei '40	1.173.319	248.256	1.474.306	1.424.016

Data	Bankbiljetten in omloop	Saldi in R/C	Bankassig-natiën en diverse rekeningen	Saldo Rijk R/C (D/C)	Schatkist-papier rechtstr. ondergebracht
10 Juli '44	4.376.123	452.795	55.038	C. 115.595	—
3 „ '44	4.377.913	642.642	54.896	C. 118.873	—
26 Juni '44	4.334.680	840.173	126.518	C. 97.757	—
19 „ '44	4.312.615	848.318	125.824	C. 107.196	—
12 „ '44	4.286.853	846.607	121.381	C. 100.872	—
5 „ '44	4.211.293	863.919	118.014	C. 93.275	—
30 Mei '44	4.185.543	891.689	116.571	C. 103.881	—
6 Mei '40	1.158.613	255.174	10.230	C. 22.962	—

¹⁾ Ingevolge de verordening 58/1943 (dd. 26 Juni) zijn de posten „Correspondenten in het buitenland” en „Buitenlandsche betaal-middelen (excl. pasmunt)”, voorheen begrepen in de „Diverse rekeningen”, van 5 Juli af opgenomen onder de buitenlandsche portefeuille, in onzen staat samen-gevat als „deviezen”.

STAND VAN 'S RIJKS KAS.

Vorderingen	23 Juni 1944	30 Juni 1944
	<i>in guldens</i>	<i>in guldens</i>
Saldo van 's Rijks Schatkist bij De Nederlandsche Bank	18.928.174,81	45.767.944,77
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	1.159.336,27	585.726,46
Kasvord. wegens creditver-strekking a. h. buitenland	16.012.028,—	142.914.816,24
Daggeldteeningen tegen onder-paad	—	—
Saldo der postrek. van Rijks-comptabelen	188.552.153,72	172.818.053,81
Voorschotten op ultimo Mei 1944 aan de gem. verstrekt op aan haaf uit te keeren hoofdsom der pers. bel., aand. in de hoofdsom der grondbel. en der gem. fondsbel., alsmede ope. op die belastingen en op de vermogensbelasting	—	—
Voorschotten aan Ned.-Indië ¹⁾ Idem voor Suriname ¹⁾	353.940.914,92	353.940.914,92
Idem voor Curaçao ¹⁾	9.071.033,88	9.071.033,88
Vordering op het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	148.703,11	148.703,11
Id. op het Staatsbedr. der P. T. en T. ¹⁾	—	—
Id. op andere Staatsbedr. en instellingen ¹⁾	173.370.999,63	175.779.579,61
Verplichtingen		
Voorschot door De Ned. Bank ingevolge art. 16 van haar octrooi verstrekt	—	—
Voorschot door De Ned. Bank in regk.-crt. verstrekt	—	—
Schuld aan de Bank voor Ned. Gemeenten	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	6.666.000,—	6.666.000,—
Schatkistpromessen in omloop	3.849.600.000,— ^{*)}	4.024.000.000,— ^{*)}
Daggeldteeningen	—	—
Zilverbons in omloop	235.975.631,—	236.711.481,—
Schuld op ultimo Mei 1944 aan de gem. wegens a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. in d. hoofds. d. grondbel. e. d. gem. fondsbel. ope. op die bel. en op de vermogensbelasting	7.361.740,37	7.361.740,37
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	784.078,98	14.928.722,76
Id. aan het Staatsbedr. der P. T. en T. ¹⁾	—	—
Id. aan andere Staatsbedrij-ven ¹⁾	510.034.184,79	456.295.004,61
Id. aan andere instellingen ¹⁾	434.363,71	434.363,71
Id. aan div. instellingen ¹⁾	629.461.899,43	698.830.215,90

¹⁾ In regk.-crt. met 's Rijks Schatkist. ^{*)} Rechtstreeks ondergebracht bij De Nederlandsche Bank nihil.

Alfabetische Index Overheidsmaatregelen op economisch gebied

(Zie voor den alfabetischen index Overheidsmaatregelen in 1943 het Jaarregister 1943, laatste bladzijde)

Administratieplicht	27, 55, 123	Motorbrandstof	163, 285	Vestigingswet Kleinbedrijf	41, 125, 177, 236, 284
Advertenties	283	Non-ferrometalen	123, 299	Visserij	41, 285, 313
Afval	123	Omzetbelasting	41, 97, 313	Vlas	41, 97, 163, 313
Algemeen Vestigingsverbod	55	Opheffing Centrales	40	Voedselvoorziening	97, 135, 285, 299
Ambacht	27, 161, 251	Organisatie Bedrijfsleven	27, 83, 123, 163, 283, 299	Volkstuinen	125, 237
Arbeidszaken	27, 55, 123, 161, 298	Persgas	337	IJzer en Staal	125, 177, 284, 337
Bank- en Credietwezen	41, 313	Pluimvee	41, 135, 237, 285	Zaden	41, 97
Belastingzaken	41, 111, 163, 237, 285, 337	Prijsregelingen	40, 83, 125, 163, 284, 337	Zuivel	41, 97, 163
Betalingsverkeer met het buitenland	27	Rentepeil	337		
Bouwnijverheid	123, 251, 283	Scheidsgerecht Voedselvoorziening	41		
Buitenlandsche handel	123	Sierteelt	41, 97, 135, 237		
Duitsche orders	283	Sociale voorzieningen	125, 177		
Geneesmiddelen	299	Steenverleening aan stilgelegde bedrijven	40, 55, 125		
Groenten en fruit	96, 313	Sulkerbieten e. d.	41, 97		
Grondkamers	237, 284, 313	Surrogaten	97, 237, 285		
Grondstoffenbesparing en bedrijfsratio-nalisatie	161	Tabak	40, 96, 135, 237		
Handel	27, 55, 123, 162, 236, 283	Telefoonverbindingen	284		
Heffingen	41, 55, 123, 162, 236, 283	Textiel	40, 96, 177		
Hooi en stroo	284, 299	Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek	41		
Huurprijzen van nieuwbouw	162	Tuinbouw	41, 313		
In- en Uitvoer	26	Turf	96		
Industrie	27, 55, 123, 163, 283, 299	Vee	41, 97, 135, 237, 285, 313		
Inlevering puntdraad en gladde draad	135	Veevoeder	41, 97		
Kamers van Koophandel	40	Vereveningsheffing	125		
Kinderbijslagwet	123, 299	Verpakkingsvoorschriften	96		
Kleinhandel	251	Vervoer	111, 163, 285		
Kweekersbesluit	299	Verzekering	96, 125, 284		
Landbouw	41, 97, 125, 237, 284, 299, 313				
Merken	283, 299				
Monopolieproducten	55, 123, 285				

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE BOEKDRUKKERIJ H. A. M. ROELANTS — SCHIEDAM

Onze speciale afdeling: drukwerk voor controle en administratie levert alle voorkomend drukwerk op dit gebied concurrerend, snel en accuraat. Uitgifte-apparaten in groote verscheidenheid van werkwijze en capaciteit naar de behoeften van elk bedrijf. Onze terzake-kundige staf is te allen tijde voor gratis advies te Uwer beschikking.

Tel. 69300
(3 lijnen)

Ter vervanging van haar door brand verloren gegane voorraad nummers van Economisch-Statistische Berichten en Economisch-Statistisch Maandbericht van den jaargang 1940, zou de redactie het zeer op prijs stellen, indien de lezers, die hun exemplaren kunnen missen, deze aan haar zouden willen afstaan.

De betrekkingen tusschen banken en industrie in Zwitserland

door

Dr. J. C. M. VAN RHEE

Publicatie No. 11 van het
Nederl. Economisch Instituut

Prijs f3.65*

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. f2.75; bestellen bij het N.E.I.)

Uitgave: **DE ERVEN**

F. BOHN N.V., Haarlem

DE TWENTSCHE BANK N.V.

MAANDSTAAT OP 30 JUNI 1944

Kas, Kassiers en Daggeldleeningen	f 54.676.142,44	Kapitaal	f 40.000.000,—
Nederlandsch Schatkistpapier	„ 366.700.000,—	Reserve	„ 11.200.000,—
Ander Overheidspapier	„ 3.514.212,87	Bouwreserve	„ 1.500.000,—
Wissels	„ 881.215,84	Deposito's op Termijn	„ 47.946.413,26
Bankiers in Binnen- en Buitenland	„ 13.255.283,42	Crediteuren	„ 357.275.415,25
Effecten en Syndicaten	„ 587.663,60	Overlopende Saldi en Andere Rekeningen	„ 10.630.726,99
Prolongatiën en Voorschotten tegen Effecten	„ 6.299.405,55	Reserve voor Verleende Pensioenen	„ 1.246.214,47
Debiteuren	„ 17.218.557,24	Aandeelhouders voor Effecten in Leendepôt	„ 12.916.250,—
Deelnemingen (incl. Voorschotten)	„ 1.420.074,55		
Gebouwen	„ 4.000.000,—		
Belegde Reserve voor Verleende Pensioenen	„ 1.246.214,47		
Effecten van Aandeelhouders in Leendepôt	„ 12.916.250,—		
	f 482.715.019,98		f 482.715.019,98